
 <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-4-69-78>

 <https://orcid.org/0000-0002-0454-6065>

КАБИШ Марина Юрївна

кандидатка філологічних наук, докторантка,
Інститут професійної освіти НАПН України
e-mail: marinkabysh@gmail.com

УДК 373.5.091.321:005.336.5(045)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ДИСЦИПЛІН

Обґрунтовано позицію, що визначення педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладача загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти є актуальним науково-практичним завданням.

Здійснено визначення поняття «педагогічні умови» як основного методологічного концепту досягнення мети дослідження.

Висвітлено концептуальні положення цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладача загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Охарактеризовано визначені педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладача загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти: систематичне поповнення обсягу професійно-педагогічних знань викладачами загальноосвітніх дисциплін; сформованість у закладі професійної освіти гнучкої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників; створення у закладі професійної освіти креативного освітнього середовища як чинника розвитку творчих здібностей усіх учасників освітнього процесу і забезпечення інтеграції змісту загальноосвітніх предметів з дисциплінами загально професійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.

Зроблено висновки, що кожна з визначених та обґрунтованих педагогічних умов спрямована на цілеспрямований розвиток професійної компетентності викладачів закладів професійної освіти. Водночас, при розробленні відповідної методики необхідно враховувати той факт, що лише їх єдність забезпечує системність, послідовність і цілеспрямованість досліджуваного процесу розвитку професіоналізму, творчого потенціалу цих педагогічних працівників.

Ключові слова: педагогічна майстерність; професійна освіта; загальноосвітня підготовка; компетентність; педагогічні умови; викладач.

Постановка проблеми. Політичні та економічні зміни, виклики і загрози, пов'язані зі збройною агресією Росії проти України впливають на усі сфери життя суспільства та кожної конкретної людини. Не є винятком і сфера професійної освіти. Формуються нові вимоги до професіонала, від сучасної людини вимагається значна робота по постійному самовизначенню та побудові себе як фахівця. Це насамперед відноситься до педагога професійної освіти.

Сучасний викладач загальноосвітніх дисциплін має чітко усвідомлювати, що сенс його педагогічної праці в учнях, у їх підготовленості до життя, у здобутках випускників-кваліфікованих робітників на теренах боротьби за незалежність і процвітання української нації. Професіоналізм педагога є провідним фактором, що визначає якість підготовки фахівців будь-якого профілю, тому формування та розвиток педагогічної майстерності представляється найважливішою педагогічною проблемою. Це вимагає реалізації наукових підходів щодо цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін та створення таких обставин, які уможливають неперервний професійний розвиток педагогічних працівників задля якісної, продуктивної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників – політично свідомих, різнобічно розвинутих особистостей.

Педагогічна майстерність проявляється у високому рівні оволодіння педагогічною діяльністю на основі комплексу спеціальних знань, умінь та навичок, професійно важливих якостей особистості, що дозволяють педагогу ефективно керувати навчально-пізнавальною діяльністю учнів та здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив та взаємодію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема педагогічної майстерності педагога, її формування та вдосконалення широко розроблялася і розробляється в педагогіці та психології у працях таких вчених, як Є. Барбіна, А. Гриценко, І. Зязюн, В. Ковальчук, О. Красницька, П. Лузан, О. Лук, Н. Островерхова, О. Отич, В. Паламарчук, М. Палтишев, В. Семиченко, С. Сисоєва, Н. Телічко та ін. Питання професійної підготовки і розвитку особистісних якостей майбутніх фахівців досліджували Л. Базиль, Р. Гуревич, Т. Герлянд, А. Гуржій, А. Єршова, О. Кошук, В. Кручек, В. Курок, М. Пригодій, А. Пуховська, М. Теловата, В. Ягупов та ін.

Педагогічні умови як результат відбору й застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення конкретних цілей розглядають

у своїх дослідженнях вітчизняні вчені: В. Андреев, І. Арефьев, М. Гайдур, О. Герасименко, І. Гриненко, О. Заболотній, Т. Зубенко, С. Клімчук, Н. Теличко, С. Хатунцева, І. Шевченко, Л. Шовкун та ін.

Метою цієї статті є здійснення аналізу й узагальнення найвагоміших аспектів розвитку педагогічної майстерності викладача загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки в системі освіти з'явилися нові педагогічні тенденції – зміна цілепокладання у напрямі гуманізації, культуровідповідності та природовідповідності; посилення особистісної орієнтації змісту та технологій освіти; творча та розвиваюча спрямованість навчання. Вказані положення актуалізують обґрунтування обставин, за яких розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін має бути не інтуїтивним, а науковим, системним, продуктивним і цілеспрямованим.

Саме зазначені цілі були основою визначення принципів розвитку досліджуваної властивості особистості педагога. Вони відображають нормативні приписи і відповідають на запитання: яким має бути процес розвитку педагогічної майстерності викладачів. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок у тому, що загалом, попри актуальність розгляду цієї проблеми, можна назвати таку складність у її дослідженні, як визначення самого поняття «педагогічна майстерність». Результати аналізу наявних досліджень (І. Зязюн [1; 2], В. Ковальчук [3], О. Красницька [4], О. Отич [5], В. Семиченко [6], Н. Теличко [7]), присвячених аспектам розвитку педагогічної майстерності вчителів дали можливість формулювання власних поглядів на трактування сутності поняття у такій редакції: *«педагогічна майстерність викладача загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти» – це інтегративна комплексна властивість особистості, що ґрунтується на досконалій професійно-педагогічній компетентності, забезпечує високий рівень самоорганізації педагогічної діяльності за рахунок синтезу знань, досвіду, цінностей і якостей педагога та виявляється у творчому розв'язанні професійно спрямованих завдань опанування учнями системою знань з дисципліни загальноосвітньої підготовки задля розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників* [8].

У сучасних педагогічних дослідженнях, пов'язаних із проблемами вдосконалення функціонування педагогічних систем, підвищення ефективності освітнього процесу,

одним із аспектів, що викликають найбільший інтерес, є виявлення, обґрунтування та перевірка педагогічних умов, що забезпечують успішність здійснюваної діяльності. Рішення даного завдання нерідко викликає труднощі у дослідників, що може бути зумовлено такими причинами:

- 1) одностороннє уявлення дослідника про феномен ключового поняття «умови»;
- 2) підбір педагогічних умов, що належать до різних класифікаційних груп;
- 3) нечітке розуміння спрямованості виявлених умов (на що спрямовані виявлені умови в рамках конкретного дослідження);
- 4) слабка обґрунтованість вибору саме даних умов тощо.

Попередження виникнення подібних труднощів стає можливим при реалізації дослідження в кількох напрямках: аналіз та конкретизація змісту поняття «умови» та «педагогічні умови», уточнення класифікаційних груп педагогічних умов відповідно до їх орієнтації на характер та природу проблем, які покликані вирішити ці умови.

В останні десятиріччя задля розв'язання практичних завдань учені все більше орієнтуються на розробку педагогічних умов [9, с. 59], що актуалізує аналіз сутності, значення, механізмів визначення цього виду наукового знання. Натомість у педагогічних дослідженнях зустрічаємо розмаїття підходів до визначення суті, змісту цього наукового феномену. При цьому для витлумачення цього поняття і в дисертаційних роботах, і в енциклопедично-словникових працях автори використовують палітру таких ідентичних, на їх думку, за смыслом термінів, як «чинник», «фактор», «детермінанта», «обставина» тощо. Зокрема, філософський енциклопедичний словник так витлумачує це поняття: «Умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує» [10, с. 482]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «умова» тлумачиться як необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [11, с. 1506]. Синонімічно досліджуваному поняттю використовується термін «фактор» – рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник [11, с. 1526], який є причиною – явищем, що породжує інше явище та визначає його характер [11, с. 1601] і є приводом для певних дій, спонукою, мотивом, що зумовлюють певні вчинки [11, с. 1140].

Принагідно зазначимо, що фактори «існують об'єктивно, незалежно від діяльності», а педагогічні умови «створюються педагогами» [9, с. 60]. Ця вкрай важлива методологічна позиція дозволяє розглядати пе-

дагогічні умови як обставини, що обумовлюють певні напрями розвитку освітнього процесу. Зважаючи на щойно вказані положення, у нашому дослідженні педагогічну умову розглядаємо як обставину, яка створюється комплексом системних науково-методичних заходів і забезпечує ефективне зростання якості педагогічної діяльності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

Таким чином, результати комплексного аналізу дозволяють зробити висновок, що поняття «умова» є загальнонауковим, а його сутність у педагогічному аспекті може бути охарактеризована кількома положеннями:

- умова є сукупність причин, обставин, будь-яких об'єктів тощо;
- зазначена сукупність впливає на розвиток, виховання і навчання людини;
- вплив умов може прискорювати або уповільнювати процеси розвитку, виховання та навчання, а також впливати на їх динаміку та кінцеві результати.

Варто погодитися з ученими у тому, що для розв'язання науково-педагогічної проблеми слід враховувати множини обставин (десятки педагогічних умов), але обґрунтувати та експериментально перевіряти лише ті, які мають певну наукову новизну. Крім того, необхідно знати їх властивості, до яких цілком обґрунтовано С. Гончаренко [12], О. Радкевич [13], Є. Хриков [9] відносять такі вимоги: спрямованість на організацію педагогічної діяльності, тобто педагогічні умови повинні мати нормативну спрямованість, практичний характер; спрямованість на підвищення ефективності педагогічної діяльності; педагогічні умови не можуть суперечити прояву педагогічних закономірностей, принципів та правил; обґрунтування педагогічних умов має передбачати синтез теоретичних та експериментальних процедур дослідження; педагогічні умови мають імовірнісний характер досягнення запланованих результатів (у цілому, вони не можуть гарантувати отримання певного результату, але підвищують імовірність його досягнення); педагогічні умови мають локальний характер застосування (у структурі педагогічного знання домінують закономірності та принципи, більш вузький характер мають педагогічні умови); педагогічні умови набувають практичної дієвості при їх забезпеченні спеціально розробленими методиками чи педагогічними технологіями; кожна педагогічна умова має відповідати вимогам наукової новизни – має містити нове наукове знання.

Визначення сукупності обставин, що сприяють розвитку педагогічної компетентності викладачів загальноосвітніх дисцип-

лін, здійснювалося у три етапи засобами дослідницької технології. На першому етапі засобами аналізу дисертаційних робіт, монографій, опитування педагогічних працівників, методистів, керівників закладів професійної освіти визначався перелік найбільш значущих педагогічних умов розвитку досліджуваної властивості педагогічних працівників. На другому етапі зі сформованого списку умов експерти (наукові співробітники Інституту професійної освіти НАПН України, керівники, викладачі, методисти закладів професійної освіти, науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка) визначали найбільш вагомі детермінанти розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін. І вже на третьому етапі конкретизувалися такі умови, які, поперше, містили наукову новизну, та по-друге, потребували докладного обґрунтування та перевірки.

Зазначимо, що проблема обґрунтування педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності майбутніх педагогічних чи науково-педагогічних працівників, викладачів-практиків завжди була в центрі уваги учених. Зокрема, науковий інтерес становлять результати дослідження педагогічних умов формування та розвитку педагогічної діяльності вчителів, викладачів, визначені у роботах Б. Андрієвського [14], В. Бондара [15], О. Заболотнього [16], С. Клімчук [17], Н. Оверко, [18], О. Пинзенник [19], Л. Шовкун [20].

Серед обґрунтованих у дослідженнях детермінант розвитку педагогічної діяльності студентів, педагогів-практиків нами виділено такі: високий рівень обізнаності майбутніх педагогів з сучасними методиками, технологіями роботи; поінформованість майбутнього педагога про особистісно-професійний саморозвиток, опанування особою засобів самоосвіти, самоудосконалення; поетапне набуття студентами професійних умінь організації навчально-пізнавальної діяльності учнів; допомога майбутнім педагогам у залученні до активної творчої діяльності; комунікативне спрямування змісту освітньо-професійної програми; аксіологізація гуманітарних знань; створення креативного клімату; створення мотиваційно-аксіологічного середовища для професійного зростання педагога; розширення обсягу когнітивних знань студентів з основ педагогічної майстерності; забезпечення професійно-адаптаційних процесів у формуванні основ педагогічної майстерності майбутніх учителів; професійний інтерес викладача до обраного фаху та дисципліни, яку він ви-

кладає; створення інноваційного освітнього середовища в закладі освіти; впровадження інноваційного навчання на основі інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти; розробка навчально-методичного забезпечення, конструювання зразків нової освітньої практики з метою самостійного розвитку фахової компетентності вчителів; активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів; педагогічно доцільне застосування у навчальному процесі педагогічних технологій; сприятливе педагогічне середовище (соціально-психологічний клімат) роботи викладача; активізація педагогічної діяльності викладача з метою самовдосконалення і підвищення свого фахового рівня тощо.

Безперечно, в цілому, наведені педагогічні умови формування чи розвитку педагогічної діяльності майбутніх педагогів, вчителів, викладачів мають певну наукову цінність, поглиблюють теоретичну базу педагогічної науки. Натомість варто погодитися з С. Гончаренком [12], Є. Хриковим [9] у тому, що часто обґрунтовані в наукових дослідженнях педагогічні умови мають «сумнівну цінність», так як «не містять нового наукового знання», формулюються як «пропозиція використовувати ті чи інші засоби вирішення педагогічних завдань» [9, с. 63–64]. Вказані позиції вчених-методологів було враховано у нашому дослідженні.

Сформований перелік визначених педагогічних умов містить обставини, які підвищують ймовірність ефективного розвитку усіх компонентів педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін. Натомість, у списку є умови, які надають дієвості одним і тим же факторам, а також домінують обставини розвитку окремих складників педагогічної майстерності.

На другому етапі задля оптимізації визначених детермінант розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін було проведено їх експертизу. Експертну групу (15 осіб) було скомплектовано з фахівців, які мали досвід формування/розвитку професійної компетентності/педагогічної майстерності майбутніх учителів, педагогічних працівників закладів професійної освіти, зокрема: наукові співробітники Інституту професійної освіти НАПН України; науково-педагогічні працівники, задіяні до програм підготовки майбутніх учителів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка; керівники, викладачі закладів професійної освіти (6 докторів педагогічних наук; 8 кандидатів педагогічних наук; 4 доктори філософії, які захисти-

ли дисертації з проблем професійної освіти). Для цього було складено експертний лист зі списком пропонованих педагогічних умов та докладною інструкцією щодо його заповнення. Респондентам-експертам пропонувалося вибрати серед 19 умов 5 найбільш вагомих детермінант, забезпечення яких, на їхню думку, має найбільший вплив на розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

До найвагоміших педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти експерти віднесли:

1. Цілеспрямоване формування у педагогічних працівників позитивної мотивації до саморозвитку, самовдосконалення.

2. Пріоритет у закладі професійної освіти сучасних педагогічних технологій при рівноправному доступі усіх учасників освітнього процесу до інформаційних освітніх ресурсів.

3. Сформованість у закладі професійної освіти гнучкої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

4. Систематичне поповнення обсягу знань з основ педагогічної майстерності викладачами загальноосвітніх дисциплін;

5. Забезпечення інтеграції змісту загальноосвітніх предметів з дисциплінами загально професійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.

6. Залучення викладачів загальноосвітніх дисциплін до активної науково-педагогічної діяльності.

7. Створення у закладі професійної освіти креативного освітнього середовища як чинника розвитку творчих здібностей усіх учасників освітнього процесу.

8. Активна взаємодія закладу професійної освіти з науковими установами, навчально-методичними центрами, університетами щодо виконання спільних проектів, грантів, організації конкурсів, олімпіад, вебінарів, тренінгів, конференцій тощо.

9. Експертно-консультативний супровід самоосвітнього розвитку педагогічної діяльності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

Задля визначення міри впливовості (значущості) визначених вище педагогічних умов було проведено їх ранжування групою експертів.

Проаналізуємо «статусні характеристики» досліджуваних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін. Задля зручності результати підрахунків сум рангів досліджуваних детермінант представимо у вигляді діаграми 1.

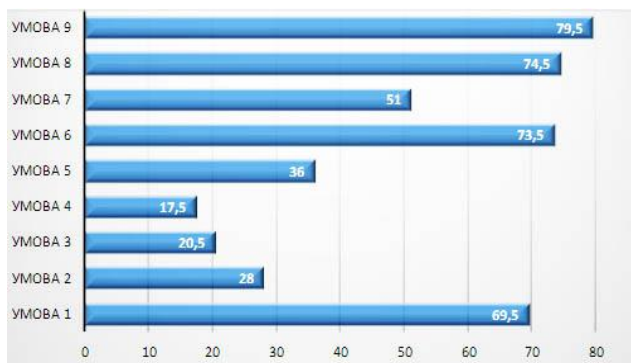

Рис. 1. Гістограма результатів ранжування педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін

Найменшу суму рангів ($\Sigma=17,5$) набрала умова 4 «Систематичне поповнення обсягу знань з основ педагогічної майстерності викладачами загальноосвітніх дисциплін». Отже, саме ця умова посіла перше місце як обставина, від забезпечення якої ефективність розвитку цієї інтегративної властивості особистості викладачів прогнозовано має підвищитися. Експерти переконані, і ми з цим погоджуємося, що викладачам вкрай важливо постійно оновлювати знання з конкретної наукової галузі (знання свого предмета), так само як і з психології, педагогіки, методики навчання, розвивати вміння продуктивно застосовувати електронні освітні ресурси, опановувати інноваційні педагогічні технології.

Друге місце серед розглядуваних 9 педагогічних умов посіла умова 3 «Сформованість у закладі професійної освіти гнучкої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників» із сумою рангів $\Sigma=20,5$. Така позиція експертів очевидна: тільки дієва, оптимізована за критеріями доцільності, оптимальності і варіативності система підвищення кваліфікації безпосередньо в кожному закладі професійної освіти здатна належним чином забезпечити постійне оновлення професійних знань, розвиток умінь застосування інноваційних педагогічних технологій, навичок використання сучасних цифрових технологій в освітньому процесі тощо.

На третьому місці ($\Sigma=28$) в ранжованому списку умов розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін «Пріоритет у закладі професійної освіти сучасних педагогічних технологій при рівноправному доступі усіх учасників освітнього процесу до інформаційних освітніх ресурсів». Дійсно, щоб успішно застосовувати сучасні педагогічні технології (технологію навчального проектування, тренінги, кейс-метод, інтерактивні технології тощо), у закладі освіти має функціонувати дієве інформаційно-освітнє середовище, що, у свою чергу, вимагає від викладачів постій-

ного підвищення своєї кваліфікації, свого професійно-педагогічного розвитку. Тому не дивно, що наступні четверте і п'яте місце в розглядуваному рейтингу посіли такі умови, як «Забезпечення інтеграції змісту загальноосвітніх предметів з дисциплінами загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки» ($\Sigma=36$) і «Створення у закладі професійної освіти креативного освітнього середовища як чинника розвитку творчих здібностей усіх учасників освітнього процесу» ($\Sigma=51$).

Сьоме і восьме місце в рейтингу посіли умови «Залучення викладачів загальноосвітніх дисциплін до активної науково-педагогічної діяльності» і «Активна взаємодія закладу професійної освіти з науковими установами, навчально-методичними центрами, університетами щодо виконання спільних проєктів, грантів, організації конкурсів, олімпіад, вебінарів, тренінгів, конференцій тощо», суми рангів яких складають 73,5 і 74,5 відповідно. Таке бачення експертами місця і ролі вказаних факторів в розглядуваній сукупності умов спричинене, на нашу думку, тим, що вкрай рідко викладачі загальноосвітніх дисциплін залучаються до наукової роботи, виконують педагогічні дослідження, навчаються в аспірантурі та ін. Додамо, що малопоширеною є практика залучення педагогічних працівників до виконання спільних проєктів, грантів, а партнерство з науковими установами, університетами характерне лише для окремих закладів професійної освіти.

Останнє місце серед розглядуваних педагогічних умов посіла умова «Експертно-консультативний супровід самоосвітнього розвитку педагогічної діяльності викладачів загальноосвітніх дисциплін», набравши найбільшу суму рангів ($\Sigma=79,5$). Цей факт був очікуваним для нас: самоосвітній розвиток найчастіше розуміють як свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетентності на основі власної програми розвитку. За нашими спостереженнями, поки що експертно-консультативний супровід означених процесів в системі професійної освіти лише на стадії становлення, не має серйозного науково-методичного підґрунтя.

Отже, експерти переконані, і ми маємо з цим погодитися, що викладачам загальноосвітніх дисциплін вкрай важливо постійно оновлювати знання з конкретної наукової галузі (знання свого предмета), так само як і з психології, педагогіки, методики навчання, розвивати вміння продуктивно застосовувати електронні освітні ресурси, опановувати інноваційні педагогічні технології.

Відтак, система професійно-педагогічних знань викладача загальноосвітніх дисциплін має певну структуру, складники якої комплексно відображають зміст його педагогічної діяльності. Оскільки педагогічна майстерність є найвищим рівнем педагогічної діяльності, то, відповідно, і комплекс знань викладача має постійно оновлюватися, вдосконалюватися новітньою інформацією. Сьогодні спостерігаємо динамічний розвиток інформаційних технологій, засобів комунікації, повсякчас з'являються нові пристрої і улаштування, що змінюють на краще усі сфери життя людини. Змінюється освітній процес, з'являються високотехнологічні засоби навчання, удосконалюються форми і технології опанування учнями знаннями, зокрема, в умовах змішаного навчання. Це відчутно вимагає від педагогічних працівників нових знань, перегляду підходів щодо структурування змісту, відбору методів і форм навчання на основі логічного та системного використання інформаційних технологій.

Крім узвичаєних знань з педагогіки, психології, методики навчання, з дисциплін загальноосвітньої підготовки, у структурі професійно-педагогічних знань присутня також така інтелектуальна сфера особистості викладача, як знання галузі майбутньої професійної діяльності учнів. Позиція виокремлення такого складника обумовлена особливостями його діяльності: педагогічні інструменти предметів загальноосвітньої підготовки мають використовуватися задля формування професійних інтересів, уявлень про майбутню фахову діяльність, розвитку професійних якостей і цінностей здобувачів професійної освіти.

Наразі маємо значну кількість внутрішньо переміщених осіб, людей з особливими потребами, серед яких вже є (і за нашими спостереженнями, частка таких осіб буде збільшуватися) здобувачі професійної освіти, це викликає виокремлення у структурі професійно-педагогічних знань викладача загальноосвітніх дисциплін компоненту «Знання основ соціально-психологічного супроводу навчання внутрішньо переміщених осіб, учнів з особливими освітніми потребами та ін.». У цій царині викладач має знати положення міжнародних стандартів щодо надання гуманітарної допомоги, здійснення освітньої діяльності в період збройного конфлікту в країні, особливості надання психологічної допомоги населенню. Крім того, вартує розвинути у педагогічних працівників знання і вміння надання першої психологічної допомоги при гострих психічних станах та посттравматичних стресових розладах, навички збере-

ження фізичного і ментального здоров'я учасників освітнього процесу та ін.

Отже, «Систематичне поповнення обсягу професійно-педагогічних знань викладачами загальноосвітніх дисциплін» виокремлюємо першою педагогічною умовою цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін. Наведена умова забезпечується при дотриманні таких вимог:

– у закладі професійної освіти має бути створене дієве інформаційно-освітнє середовище з належним матеріально-технічним забезпеченням;

– реалізація інтегративного підходу у викладанні предметів загальноосвітньої, загально професійної і професійно-теоретичної підготовки;

– на засіданні педагогічних рад, методичних об'єднань, інших інституцій викладачі мають презентувати доповіді про інноваційні методики і технології навчання, сучасні методи виховної роботи, про досягнення в галузі дистанційної освіти, формувального оцінювання знань учнів тощо;

– викладачі загальноосвітніх дисциплін мають опанувати знання основ соціально-психологічного супроводу навчання внутрішньо переміщених осіб, учнів з особливими освітніми потребами та ін.

Щойно проаналізовані професійно-педагогічні знання викладачів загальноосвітніх дисциплін мають постійно і цілеспрямовано розвиватися. Як переконують результати аналізу освітніх практик, цей процес буде значно ефективнішим, якщо в закладі професійної освіти буде діяти гнучка система підвищення кваліфікації педагогічних працівників взагалі. Вивчення освітньої практики переконує, що підвищення кваліфікації викладачів прямо залежить від якості, системності цієї роботи у закладі професійної освіти. Це і належне перспективне планування (розроблення планів-графіків) навчання педагогів на курсах підвищення кваліфікації, організація короткострокового підвищення кваліфікації (семінари-практикуми, вебінари, майстер-класи, форсайтні сесії, веб-квести, тренінги, авторські школи, школи педагогічної майстерності, «круглі столи» тощо), діяльність методичних комісій, науково-методичний супровід самоосвітньої діяльності викладачів, координація заходів з обласними навчально-методичними центрами, організація інноваційної педагогічної діяльності викладачів тощо.

Природно, цей доволі складний вид діяльності освітньої установи може функціонувати завдяки об'єднанню складників в

цілеспрямовану систему підвищення кваліфікації, оптимізовану за критеріями доцільності, оптимальності і варіативності. Системоутворюючим фактором при цьому є методична робота в закладі професійної освіти, її дієвість, цілеспрямованість і інноваційність. У свою чергу, якщо методична робота є головним складником, який забезпечує ієрархічність системи, то самоосвіта викладачів загальноосвітніх дисциплін є, на нашу думку, «цементуючим» елементом системи, навколо якого інтегруються всі інші елементи. Провідним напрямом підвищення кваліфікації є самостійна самоосвітня діяльність викладачів; індивідуалізація процесу підвищення кваліфікації поєднується з груповими формами опанування інноваційних знань за демократичного керівництва відповідального в коледжі за методичну роботу. Іншими словами, маємо право говорити про «гнучкість» такої системи.

Отже, результати експериментального і теоретичного досліджень переконливо доводять, що *сформованість у закладі професійної освіти гнучкої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників* має бути суттєвою обставиною цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

Не викликає сумніву, що функціонування системи підвищення кваліфікації в конкретному закладі професійної освіти передбачає забезпечення таких експериментально визначених педагогічних умов, як *«Залучення викладачів загальноосвітніх дисциплін до активної науково-педагогічної діяльності», «Пріоритет у закладі професійної освіти сучасних педагогічних технологій при рівноправному доступі усіх учасників освітнього процесу до інформаційних освітніх ресурсів», «Активна взаємодія закладу професійної освіти з науковими установами, навчально-методичними центрами, університетами щодо виконання спільних проектів, грантів, організації конкурсів, олімпіад, вебінарів, тренінгів, конференцій тощо».* Оскільки складником розглядуваної системи підвищення кваліфікації є самоосвіта викладачів, то це, безперечно, передбачає забезпечення таких умов, як *«Експертно-консультативний супровід самоосвітнього розвитку педагогічної діяльності викладачів загальноосвітніх дисциплін»* та *«Цілеспрямоване формування у педагогічних працівників позитивної мотивації до саморозвитку, самовдосконалення».*

Відмітимо, що наведені обставини формування та розвитку професіоналізму, творчого потенціалу учасників освітнього процесу, методика їх забезпечення не є новими, вони докладно висвітлені у працях

сучасних дослідників і не потребують додаткового обґрунтування. Разом з тим, зміст таких експериментально визначених педагогічних умов, як *«Створення у закладі професійної освіти креативного освітнього середовища як чинника розвитку творчих здібностей усіх учасників освітнього процесу»* і *«Забезпечення інтеграції змісту загальноосвітніх предметів з дисциплінами загально професійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки»* вміщує, на нашу думку, елемент нового педагогічного знання, і в нашому дослідженні є конкретним науковим результатом. Зупинимося на цих положеннях докладніше.

Послугуючись результатами досліджень учених [21; 22; 13], освітнє середовище розуміємо як сукупність умов, факторів і соціальних об'єктів, необхідних для успішного здійснення освітнього процесу. У свою чергу, задля цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів, творчих здібностей учнів необхідно створити *креативне освітнє середовище* закладу професійної освіти. Його мета – піднести педагогічну взаємодію до творчого рівня, надати можливість і педагогам, і учням цілеспрямовано розвивати свій творчий потенціал.

Щодо розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін, то, зважаючи на виклики сьогодення, маємо враховувати можливості не тільки фізичного, а й віртуального середовища. Використовуючи підходи до моделювання комбінованих освітніх систем П. Джонса [23], креативне освітнє середовище закладу професійної освіти подаємо у вигляді чотириблочної структури (рис. 2).

Рис. 2. Модель креативного освітнього середовища закладу професійної освіти

Як це видно зі схеми, модель поєднує учасників освітнього процесу (викладачі загальноосвітніх дисциплін; наставники, методисти, консультанти, учні); технології традиційного навчання (проблемно-

розвивальне навчання; інтерактивне навчання; тренінги; технології проєктного навчання тощо) та технології дистанційного навчання. У верхніх блоках моделі зворотні стрілки засвідчують міжособистісну взаємодію учасників освітнього процесу, у нижній – системний зв'язок складників технологій навчання (методів форм, змісту, засобів навчання). Додамо, що креативне освітнє середовище об'єднує і педагогічних працівників, і здобувачів професійної освіти задля цілеспрямованого розвитку творчого потенціалу особистості кожного.

Індивідуальні форми розвитку педагогічної майстерності мають «корелювати» з індивідуальними потребами і інтересами викладачів, особливостями їх професійної діяльності, педагогічним досвідом. Узвичаєно, це стажування, наставництво, консультування та самоосвіта.

Прогресивні освітні практики презентують й інноваційні форми розвитку педагогічної майстерності викладачів, зокрема загальноосвітніх дисциплін. Це, насамперед, методичні бенефіси, методичні фестивалі, методичні ринги, ярмарки педагогічних ідей тощо.

Отже, на основі аналізу результатів досліджень учених [11; 21; 22; 23], власних наукових пошуків формуємо такі вимоги до створення креативного освітнього середовища закладу професійної освіти: використання можливостей дистанційного і узвичаєного навчання у розвитку творчого потенціалу особистості; належна увага керівництва закладів професійної освіти до систематичного підвищення кваліфікації педагогічними працівниками; системно-послідовне розширення пізнавальної самостійності учасників освітнього процесу, зменшення частки педагогічного впливу; стимулювання творчої педагогічної діяльності викладачів; продуктивна суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників освітнього процесу; сприятливий для педагогічної творчості психологічний клімат; широке застосування в методичній роботі традиційних та інноваційних форм підвищення педагогічної майстерності викладачів.

Нарешті, зупинимось на необхідності *інтеграції змісту загальноосвітніх предметів з дисциплінами загально професійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки*: зазначена умова посіла четверте місце за сумою набраних рангів серед решти дев'яти педагогічних умов. Зазначимо, що інтеграція – це системний процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання; встановлення зв'язків між відносно незалежними раніше речами, процесами, явищами, коли ці

зв'язки є істотними, визначають функціонування явищ, які інтегруються; об'єднання елементів, які супроводжуються ускладненням та зміцненням [24] зв'язків між ними, взаємопроникнення елементів цілісної системи, переходом одних форм в інші. За висновками вчених [24; 25], суть педагогічної інтеграції полягає в здійсненні процесів об'єднання за усіма складовими освітнього процесу (зміст, форми, методи), що забезпечує синтез нових знань, цілеспрямований розвиток творчого потенціалу майбутніх кваліфікованих робітників.

За висновками учених, педагогічна інтеграція дозволяє [24; 25] «стиснути» споріднений навчальний матеріал кількох дисциплін навколо одного розділу, теми чи питання; усунути дублювання змісту; структурувати, ущільнити знання так, щоб той, хто навчається, швидше і якісніше сформував необхідні компетентності; надати реальні можливості майбутнім кваліфікованим робітникам застосовувати опановані теоретичні знання з різних навчальних дисциплін на практиці, сформувати в учнів науковий світогляд, цілісну картину світу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, кожна з визначених та обґрунтованих педагогічних умов спрямована на цілеспрямований розвиток професійної компетентності викладачів закладів професійної освіти. Водночас, при розробленні відповідної методики необхідно враховувати той факт, що лише їх єдність забезпечує системність, послідовність і цілеспрямованість досліджуваного процесу розвитку професіоналізму, творчого потенціалу цих педагогічних працівників.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з моделюванням процесу розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

Список бібліографічних посилань

1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 309 с.
2. Зязюн І.А., Кривонос І.Ф., Тарасевич Н.Н. Основи педагогического мастерства: учеб. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений / под ред. И. А. Зязюна. М.: Просвещение, 1989. 302 с.
3. Ковальчук В.І. Сутність та структура педагогічної майстерності вчителя. *Вища освіта України*. 2011. Вип. 27. С. 210–223.
4. Красницька О. Педагогічна майстерність – шлях до реалізації індивідуального потенціалу викладача вищої військової школи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. Вип. 1(94). С. 122–133.
5. Отлич О.М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
6. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навчальний посібник. Київ: Вища школа. 2004. 335 с.

7. Теличко Н.В. Теорія і методика формування основ педагогічної майстерності майбутнього учителя початкових класів: монографія. Київ: Кондор, 2014. 522 с.
8. Кабиш М.Ю. Суть і структура педагогічної майстерності викладача загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти. *Professional Pedagogics*, 2021. №2 (23). С. 108–118. URL: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.23.108-118>
9. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків: ФОП Панов А.М. 2017. 237 с.
10. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.
12. Гончаренко С.У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги, 2012. 192 с.
13. Радкевич О.П. Теорія і практика розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: монографія. Київ: Майстер Книг, 2020. 400 с.
14. Андрієвський Б.М. Структурно-функціональна модель розвитку професійної майстерності викладача. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*, 2015. № 67. С. 222–228.
15. Бондар В. Управління формуванням професійної компетентності вчителя. *Освіта і управління*. 2006. № 2. С. 20–27.
16. Заболотній О.А. Дидактична складова професійної компетентності викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України*, 2008. Додаток 3. Т. II(9). С. 228–232.
17. Климчук С.В. Педагогічні умови формування професійного мовлення майбутніх соціальних педагогів. *Вища освіта України*, 2011. № 3. Додаток 2. Т. VII (32). С. 148–154. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору».
18. Оверко Н.Я. Педагогічні умови розвитку фахової майстерності викладачів спецтехнологій у ПТНЗ кулінарного профілю у процесі підвищення кваліфікації. *Молодий вчений*, 2015. № 2 (17). Ч. V. С. 82–87.
19. Пинзеник О. М. Підвищення педагогічної майстерності викладача у процесі його самовдосконалення. *Імідж сучасного педагога: науково-практичний освітньо-популярний часопис*, 2008. № 56. С. 32–34.
20. Шовкун Л.М. Організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності викладачів вищих аграрних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. НУБіП України, 2008. 289 с.
21. Ковальчук В.І. Створення сприятливого освітнього середовища в закладі освіти. *Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій*: матеріали III Всеукраїнського науково-методичного семінару (1 листопада 2019 р.) Суми: Вінниченко М.Д., 2019. С.13–17.
22. Тітова О. А. Педагогічна система розвитку творчого потенціалу майбутніх інженерів у аграрних університетах: теоретичне обґрунтування та методичне забезпечення: монографія. Мелітополь: Одноріг Т. В., 2019. 324 с.
23. Jones P., Jones A., Packham G., Thomas B., Miller C. It's all in the mix: the evolution of a blended e-learning model for an undergraduate degree. *Journal of Systems and Information Technology*, 2007. Vol. 9. Issue 2. P. 124–142.
24. Лузан П.Г., Ягупов В.В., Лук'яненко Г.І., Пятничук Т.В., Михнюк М.І. Модульно-компетентнісний підхід у підготовці кваліфікованих робітників будівельної та машинобудівельної галузей: монографія / Київ: 2015. 255 с.
25. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень; АПН України. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

References

1. Zyazyun, I.A. (2000). *Pedagogy of goodness: ideals and realities: science and method*. (Manual). Kyiv: MAUP [in Ukr].
2. Zyazyun, I.A., Krivonos, I.F., Tarasevich, N.N. (1989). *Fundamentals of pedagogical excellence: Manuals for pedagogical specialists of higher educational institutions*. In I.A. Zyazyun (Ed.). Kiyev: Prosveshcheniye [in Rus].
3. Kovalchuk, V.I. (2011). The essence and structure of teacher's pedagogical skillfulness. *Higher education of Ukraine*, 27: 210–223 [in Ukr].
4. Krasnytska, O. (2020). Pedagogical skillfulness as a way to realize the individual potential of higher military school teacher. *Personality's spirituality: methodology, theory and practice*, 1(94): 122–133 [in Rus].
5. Otych, O.M. (2014). *Basics of the pedagogical skillfulness of the professional school teacher*. textbook. Kirovohrad: Imex-LTD [in Ukr].
6. Semychenko, V.A. (2004). *Psychology of the pedagogical activity: manual*. Kyiv: Higher School [in Ukr.]
7. Telychko, N.V. (2014). The theory and methodology of forming the foundations of the pedagogical skillfulness of the intending primary school teacher: monograph. Kyiv: Condor [in Ukr].
8. Kabvsh, M. (2021). The essence and structure of the pedagogical skillfulness of teacher of general education disciplines at the professional education institution. *Professional Pedagogics*, 2(23): 108–118. Retrieved 15/11/2022, from <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.23.108-118> [in Ukr].
9. Khrykov, E.M. (2017). *Methodology of pedagogical research*: monograph. Kharkiv: Panov A.M. (in Ukr.)
10. Philosophical encyclopedic dictionary (2002). In V. I. Shynkaruk (Ed.). Kyiv: Abrys [in Ukr].
11. Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language. (2009). In V.T. Busel (Ed.). Kyiv, Irpin: Perun [in Ukr].
12. Honcharenko, S.U. (2012). *Pedagogical laws, regularities, principles. Modern interpretation*. Rivne: Volyns'ki amulety [in Ukr].
13. Radkevych, O.P. (2020). Theory and practice of the development of legal culture of educators of the vocational education institutions: monograph. Kyiv: Mayster Knyh [in Ukr].
14. Andriyevs'ky, B.M. (2015). Structural and functional model of the development of the teacher's professional skillfulness. *Pedagogical sciences: coll. of scientific works*, 67: 222–228 [in Ukr].
15. Bondar, V. (2006). Management of forming teacher's professional competence. *Education and management*, 2: 20–27 [in Ukr].
16. Zabolotniy, O.A. (2008). Didactic component of the professional competence of higher educational institution teacher. *Higher education of Ukraine*, - ppendix 3, II (9): 228–232 [in Ukr]
17. Klymchuk, S. V. (2011). Pedagogical conditions for forming the professional speech of future social pedagogues. *Higher education of Ukraine*, Appendix 2(3). VII (32). 148–154. Thematic issue «Higher education of Ukraine in the context of the integration into the European educational space» [in Ukr].
18. Overko, N.Ya. (2015). Pedagogical conditions for developing the professional skillfulness of teachers of special technologies in the vocational training schools of the culinary profile in the process of their professional development. *Young scientist*, 2(17). V: 82–87 [in Ukr].
19. Pynzenyk, O.M. (2008). Increasing the teacher's pedagogical skillfulness in the process of self-improvement. *The image of a modern teacher: a scientific-practical educational and popular journal*, 56: 32–34 [in Ukr].
20. Shovkun, L.M. (2008). Organizational and pedagogical conditions for the development of the professional competence of teachers of higher agricultural educational institutions: Thesis of PhD dissertation. Kiyv: NUBiNC [in Ukr].

21. Kovalchuk, V.I. (2019). Creating the favorable educational environment in the educational institution. *Training the master of industrial education, teacher of professional training for introducing innovative technologies into the educational process: materials of the 3rd All-Ukrainian scientific and methodical seminar* (November 1, 2019), Sumy: Vinnychenko M.D. (PP. 13–17) [in Ukr].
22. Titova, O.A. (2019). Pedagogical system of development of creative potential of future engineers in agricultural universities: theoretical justification and methodical support (Monograph). Melitopol: Odnoroh T.V. [in Ukr].
23. Jones P., Jones A., Packham G., Thomas B., Miller C. (2007). It's all in the mix: the evolution of a blended e-learning model for an undergraduate degree. *Journal of Systems and Information Technoloqu*, 9(2): 124–142.
24. Luzan, P.H., Yahupov, V.V., Lukyanenko, H.I., Pyatnychuk, T.V., Mykhnyuk, M.I. (2015). Modular-competency approach in training qualified workers in the construction and machine-building industries; monograph. Kyiv [in Ukr].
25. Encyclopedia of education (2008). In V.H. Kremen' (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukr].

KABYSH Maryna

PHD of Philological Sciences,

Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING THE PEDAGOGICAL SKILLS OF TEACHERS OF GENERAL EDUCATION DISCIPLINES

Summary. *Introduction.* In the modern pedagogical researches related to the problems of improving the functioning of the pedagogical systems and increasing the efficiency of the educational process, one of the aspects that arouse the greatest interest is the identification, substantiation and verification of the pedagogical conditions that ensure the success of the activities being carried out.

Purpose. The article is aimed at analyzing and summarizing the most important aspects of developing the pedagogical skillfulness of the teacher of general education disciplines at the professional educational institution.

The methods of theoretical, empirical, statistical are used in the article.

Results. The position that defining the pedagogical conditions for the development of the pedagogical skillfulness of the teacher of general education disciplines at the professional education institution is an actual scientific and practical task was substantiated. The concept of the «pedagogical conditions» was defined as the main methodological one for achieving the research goal. The conceptual provisions of the purposeful development of the pedagogical skills of the teacher of general education disciplines of the professional educational institution were highlighted. The identified pedagogical conditions for the development of the pedagogical skills of the teacher of general education disciplines of the professional educational institution were characterized.

Originality. For the first time, the specified pedagogical conditions for developing the pedagogical skillfulness of the teacher of general education disciplines of the professional educational institution were characterized: systematic replenishment of the volume of the professional and pedagogical knowledge by teachers of general education disciplines; formation of the flexible system of the professional development of educators in the institution of the professional education; creation of the creative educational environment in the professional educational institution as a factor in the development of the creative abilities of all the participants in the educational process and ensuring the integration of the content of general education subjects with the disciplines of general professional, professional-theoretical and professional-practical training.

Conclusions. It was concluded that each of the defined and substantiated pedagogical conditions is aimed at the purposeful development of the professional competence of teachers of the vocational educational institutions. At the same time, when developing the appropriate methodology, it is necessary to take into account the fact that only their unity ensures the systematicity, consistency and purposefulness of the studied process of developing the professionalism and creative potential of these educators.

Keywords: pedagogical skillfulness; professional education; general education training; competence; pedagogical conditions; university teacher.

Одержано редакцією 22.11.2022
Прийнято до публікації 10.12.2022